

A SERTÉSÁGAZAT VERSENYESÉLYEI MAGYARORSZÁGON

UDOVECZ GÁBOR – NYÁRS LEVENTE

ÖSSZEFOGLALÁS

A sertéságazat helyzetének elemzésekor nem a termelésből indulunk ki, hanem a modern közgazdasági gyakorlathoz igazodva a vásárló/fogyasztó, azaz a kereslet oldaláról közelítjük meg a termékpálya ökonómiai kérdéseit. A mezőgazdasági termelés versenyesélyeit nem ítélnénk meg a ráépülő élelmiszeripari és kereskedelmi fázis, valamint a vásárlói/fogyasztói igények ismerete nélkül, hiszen az alkalmazkodás, a megfelelési kényszer éppen a mezőgazdasági termelésben a legnagyobb. Ugyanakkor a termelés van a legtávolabb a fogyasztótól, ezért a vásárlói elvárásokat a kereskedelem és a feldolgozás közvetíti a termelő felé és nem fordítva. A termékpálya szereplőivel folytatott konzultációk is azt támasztják alá, hogy az ágazat legsúlyosabb problémái nem csak speciálisan ágazati, hanem gyakran horizontális jellegűek.

SUMMARY

Udovecz, G. – Nyárs, L.: COMPETITIVENESS OF PIG-MEAT SUPPLY CHAIN IN HUNGARY

Analyzing the present state of the pig sector, our starting point was not the agricultural production as it is generally accepted. We have approached the subject of our analysis from the side of the buyer/consumer that is the demand, usual in modern economic practice, reaching the problems of agricultural production afterwards. We cannot form our opinion about the competitive abilities of the agricultural production without being aware of the phases of food industry and buyer/consumer expectations based on it, since the pressure to meet their expectations is the strongest in the supply chain. At the same time, production and consumers are the most remote, thus the expectations of customers are forwarded to the producer by the stages of retailing and processing, and not the other way round. Discussions with the members of the produce field back up the fact that the most serious problems of the sector are not only those of the sector itself but have horizontal features as well, such as taxation and contribution, bureaucracy, controversial questions of the land, the role of the government, etc.

NEMZETKÖZI PIACI KILÁTÁSOK

A világ népessége gyorsan nő, s számos térségben erősödik a fogyasztók fizetőképessége is. A világnak egyre több jó minőségű serteshúsról van szüksége. A piac tehát bővül, kérdés hogy az újabb igényeket ki fogja kielégíteni. A FAO adatai szerint a világ sertésállománya 1997–2007 között közel 6%-kal bővült. A sertésállomány 2007-ben 918 millió egyedre tett ki, ami 2008-ban 1,3%-kal tovább emelkedett. A globális kibocsátás közel 80%-át Kína, az Európai Unió, az Egyesült Államok és Brazília adták. Kína vezető pozíciót foglal el a világ sertés piacán, ahol a népesség növekedése kulcsszerepet tölt be a kereslet növekedésében.

Az EU-ban a serteshús termelése és fogyasztása középtávon várhatóan lassabb ütemben növekszik 2009-2015 között, mint az azt megelőző évtizedben. A kibontakozó gazdasági válság negatív hatást gyakorol az EU sertés ágazatára. Az Európai Bizottság adatai szerint az EU-27 serteshústermelése már 2008-ban 1,2%-kal mérséklődött. Az önellátottság foka 107%-ot tett ki. A Dán Hússzövetség az európai termelés 3–4%-os, míg az Európai Bizottság 2%-os visszaesését prognosztizálja 2009-re (*Európai Bizottság, 2009*).

Az *OECD-FAO* (2009) adatai szerint a világ serteshústermelése 2008-ban 101 millió tonnát tett ki, ami az előrejelzés szerint a 2009–2018 közötti időszakban évente mintegy 2%-kal fog nőni. A jelentés megállapítja, hogy az élelmiszerek kevésbé érzékenyek reagálnak a gazdasági válságra, mivel alapvető szükségleteket elégítenek ki.

Ezért nem meglepő, hogy a válságból való kilábalás gyorsasága, a gazdasági növekedés várható mértéke markáns hatást nem gyakorol a világ serteshús termelésére, sőt a fogyasztására sem.

1. táblázat

A világ sertés ágazatának kilátásai a gazdasági válság tükrében

Megnevezés (1)	2006–2008. évek átlaga (2)	Valószínű helyzet 2018-ban (3)
OECD országok (4)		
Termelés, 1000 t (5)	38.340	40.861
Fogyasztás, 1000 t (6)	36.671	39.761
Fogyasztás, kg/fő/év (7)	23,3	24,0
Nem OECD országok (8)		
Termelés, 1000 t (5)	62.123	79.028
Fogyasztás, 1000 t (6)	63.461	79.817
Fogyasztás, kg/fő/év (7)	9,1	10,0

Forrás: *OECD-FAO* (2009)

Table 1.: *World pig-meat market development according to the economical crisis* denomination (1), average of 2006-2008 (2), projection to 2018 (3), OECD countries (4), production (5), consumption (6), consumption, per capita (7), non OECD countries (8)

Ugyanakkor szembe tűnő, hogy – a valószínű fejlődési pályán – lényeges különbség várható az OECD és a nem OECD országok sertés szektorának fejlődési dinamikájában. Míg az előbbieken a termelés (2018-ig) 6–7%-kal, addig a nem OECD országokban 26–27%-kal fog bővülni.

A fogyasztás az OECD országokban csak szerény mértékben bővül. A fejlődő országokban viszont látványosabb növekedésre lehet számítani. Az állati eredetű fehérjék iránti kereslet miatt a táplálkozási szokások alapvető változásokon mennek majd keresztül a fejlődő országokban. A 2009–2018 közötti időszakban továbbra is lesz kereslet a viszonylag alacsony költségen előállítható állati eredetű termékek iránt (sertéshús, baromfi). A fejlődő országok azonban nem lesznek képesek saját erőforrásaikból előállítani a növekvő belső keresletet, így továbbra is importra szorulnak állati eredetű fehérjékből.

Reményre adhat okot, hogy Kínában a gazdasági válság ellenére növekszik a gazdaság, így egyre több ember engedheti meg magának a húsfogyasztás növekedését. A húsfogyasztás az utóbbi években 55 kg/fő/év-re emelkedett. A kínai sertéshús-előállítás még viszonylag drága. Így fennáll annak az elvi lehetősége, hogy a további fogyasztói igényeknek – a takarmánykorlátok miatt – hazai termelésből nem képes eleget tenni. Ezért a nem távoli jövőben Kína részlegesen megnyithatja piacait a külföldi sertéshús számára (*Udovecz, 2009*).

A sertéspiacot, s különösen a sertéshús világpiaci árát alapvetően az USA, Kanada és Brazília fogja meghatározni a jövőben is. Nyilvánvaló tehát, hogy a megnyíló piaci lehetőségekért kíméletlen harcban kell majd megküzdeni! Az állandó piaci küzdelmet árnyalják (erősítik vagy gyengítik) az egyedi „események” például az árvizek, az aszályos évek, s a járványos állatbetegségek.

(Az alapvetően emberi egészséget veszélyeztető sertésinfluenza vírus terjedése (a H1N1 vírustörzs) miatti globális félelem nem kíméli a világ sertéshústermelését és kereskedelmét sem. A sertésinfluenza alaposan átrendezte a piacot. A járványveszély miatt a sertéshús globális kereskedelmi forgalma 2009-ben 11%-kal csökkent. Kína és Oroszország önellátásra térnek át, míg az USA nem képes értékesíteni a hűtőházakban felhalmozódott mintegy 260 ezer tonna sertéshúskészletét a világpiacon.)

A OECD-FAO adatai szerint a világ sertéshús-kereskedelme 1961–2007 között évente átlagosan 100 ezer tonnával bővült. A világ sertéshúsexportja 1961-ben alig érte el a 200 ezer tonnát, míg 2008-ra már meghaladta a 5,7 millió tonnát is. Pedig a világ sertéshús-kereskedelmében a megtermelt sertéshúsnak mindössze 5%-a vesz részt.

Az USDA adatai szerint az USA sertéshúsexportja az utóbbi tíz évben 279%-kal bővült. Az elkövetkező években is az USA és Brazília határozza meg a világ sertéshús-kereskedelmét, emellett jelentős marad Kanada sertéshús exportja is. Ugyanakkor a nagy sertéshús exportőrök súlyos veszteséget szenvedhetnek el 2009–2010-ben, mivel a legfontosabb célpiacaikon (Oroszország, Dél-Korea) a „sertésinfluenza” miatt importkorlátozó intézkedéseket vezettek be a célországok hatóságai. Az *Európai Bizottság* (2009) előrejelzése szerint az EU-27 nettó exportőri pozíciójából fokozatosan veszít, így a harmadik országokba kerülő sertéshús mennyisége a 2008. évi 1,2 millió tonnáról 1 millió tonnára csökkenhet 2015-re.

Az *OECD-FAO* (2009) jelentése szerint a fő vásárló országok köre változatlan marad (Japán, Mexikó, Dél-Korea), ugyanakkor Oroszország – jelenleg a világ második legnagyobb nettó sertéshús-importőr – célul tűzte ki, hogy 2015-re sertéshúsból önellátó lesz. Amennyiben ez megvalósul úgy Brazíliának, az USA-nak,

valamint Dániának új piacokon kell elhelyezniük az addig az orosz piacra szánt sertéshúst. Várható, hogy az európai sertéshúspiacon a konkurenciaharc a mai-nál is kíméletlenebb lesz. Az *OECD-FAO* (2009) szerint, a fejlett országok közül, 2018-ra, sertéshúsból nettó importőrré válhat az USA.

MAGYARORSZÁG SERTÉSÁGAZATA ELSZAKADT A NEMZETKÖZI TENDENCIÁKTÓL

A KSH adatai szerint a hazai sertésállomány jelentős mértékben visszaesett az elmúlt évtizedben, melynek mértéke, különösen a jövő szempontjából, a kocaállomány csökkenése tekintetében minősíthető rendkívül aggasztónak. *Kralovánszky* (2009) szerint az állatállomány reprodukciós képessége szempontjából az anyaállomány létszáma, továbbá az anyák teljesítőképességének alakulása mindenkor döntő jelentőségű. A hazai állománycsökkenés tendenciája ellentétes az Európai Unió fejlett sertéstartással rendelkező országaiban tapasztalható irányzattal.

A hazai folyamatok elfogadása különösen „fájó” és felkavaró más európai országokkal való összevetésben. Míg például a magyar sertésállomány 1984-ben meghaladta Dániáét, s alig maradt el a spanyol állomány mögött, addig röpke 25 év alatt mindkét ország „elrobogott” mellettünk. (1. ábra)

1. ábra: A sertésállomány alakulása az EU néhány tagállamában (FAO, 2009)

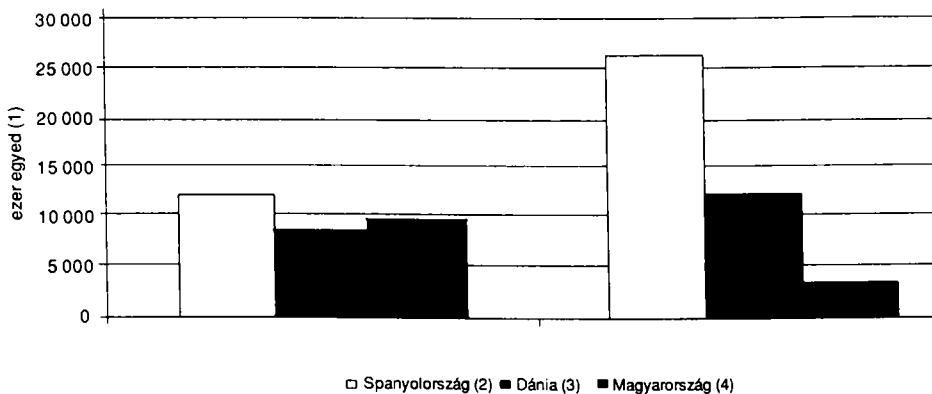

Fig. 1.: Development of pig stock in Hungary and in some EU member states thousand heads (1), Spain (2), Denmark (3), Hungary (4)

Ezekre a tényekre kevés objektív, és talán kevés racionális magyarázat is kínálkozik. Főleg abban az összefüggésben, hogy a versenyképességet leginkább meghatározó adottságban, az olcsó abraktermény rendelkezésre állásában Magyarország mindkét versenytársunkat jóval megelőzi. Ennek ellenére, a takarmánybázisához képest, Dánia és Spanyolország is sokkal több sertéshúst állít elő, mint hazánk. (2. ábra)

2. ábra: 100 kg gabonatermelésre jutó sertéshústermelés (FAO, 2009)

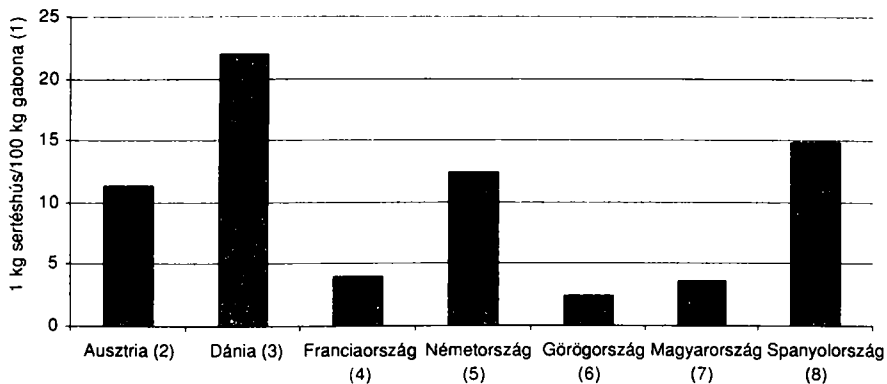

Fig. 2.: Pig-meat production per 100 kilogramme cereal production.

1 kg pig-meat production/100 kg cereal production (1), Austria (2), Denmark (3), France (4), Germany (5), Greece (6), Hungary (7), Spain (8)

Lehet mentetetőzni, de alapvetően szabályozási, emberi, alkalmazkodási hibákról van szó!

Ausztria földrajzi adottságait tekintve nem rendelkezik a magyarországihoz hasonló erőforrásokkal, viszont a megtermelt gabonát hatékonyan használja fel a sertéshizlalásban. Dániában a takarmányozás alapvetően a magas színvonalú saját abraktakarmány-termesztésre épül, amit az importból származó szójadara és a piaci árviszonyoktól függő gabonahelyettesítőkkel (pl. manióka, tapióka) egészítenek ki. A dán sertéstenyésztők által használt keveréktakarmányokban a fehérje aránya 17–18% (hizlalási fázisban). A fejlett sertéstartással rendelkező országokban szakosodott vállalkozások élelmiszeripari és mezőgazdasági termékek hulladékait vásárolják fel, gyűjtik össze és feldolgozzák. Ehhez a vállalkozások rendelkeznek infrastruktúrával és logisztikával is. Magyarországon hiányoznak az alternatív takarmány-alapanyagok: söripari élesztő (magas tápértékű, de erősen szezonális termék), tejsavó (a fejlett ultraszűrős technológia miatt ma már alig tartalmaz tápanyagot), azonban használatuk külön logisztikát igényelne.

Magyarországon, az értékesítés bizonytalansága, a nem kielégítő jövedelmezőség, illetve a veszteséges termelés miatt igen sok egyéni gazdálkodó kényszerült a sertéstartás felhagyására. Az egyéni gazdaságok száma a konjunkturális változásoknak megfelelően alakult 2000–2003-ban, azonban 2004–2008 között számuk 51 százalékkal esett vissza. A legnagyobb csökkenés 2004-ben következett be, mivel pár hónap alatt több mint 170 ezer egyéni gazdaság hagyott fel a sertéstenyésztéssel.

A GSZÓ (Gazdasági Szerkezet Összeírás) adatai alapján megállapítható, hogy 2005–2007 között már elindult a sertésállomány koncentrációja, annak közel 66%-a már az 1000 állatnál több sertést tartó üzemek tulajdonában volt 2007-ben. A 2003–2007. évek közötti időszakban az 1–50 sertést tartó gazdaságok száma 151 ezerrel, míg sertésállományuk több mint 800 ezer egyeddel csökkent.

A trendtől való eltérés, s a nyomában jelentkező egyre gyengébb versenyképesség fokozatosan megmutatkozott a külkereskedelmi forgalom, sőt a hazai

fogyasztási szokások alakulásában is. Magyarország nettó importőr-országgá vált! Az import az együttműködési deficit miatt ugrott meg: a húsipar képtelen volt versenyképes termékeket előállítani a viszonylag drága (és nem homogén minőségű!) magyar sertésből. Az olcsóbb külföldit kezdte vásárolni, ami elindította a hazai állomány visszafejlesztését. Ma már kényszer is az import!

Az élősertés-behozatal 2008-ban 72 ezer tonnát tett ki, vagyis 9%-kal haladta meg a 2007. évi 66 ezer tonnát. A behozott élősertések részaránya az összes felvásárlásban elérte a 18%-ot. Az élősertés-kivitel 2008-ban közel 33 ezer tonnára emelkedett, ami 77%-os növekedést jelent egy év alatt (3. ábra).

3. ábra: Magyarország sertéshús- és élősertés-külkereskedeleme (2005–2008) (KSH, 2008)

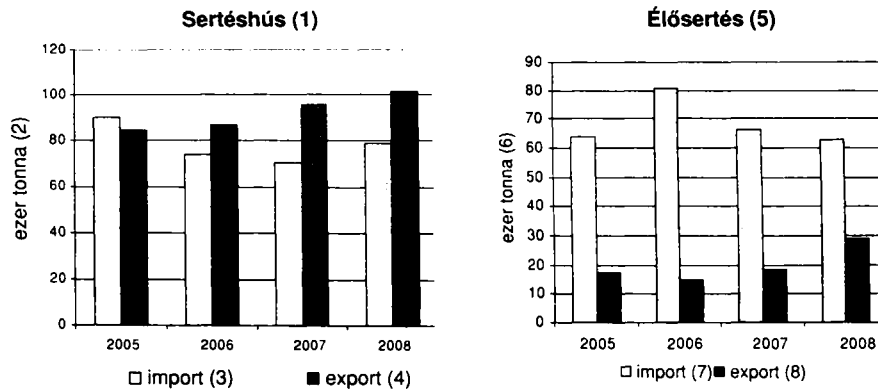

Fig. 2.: Development of the external trade of Hungarian pig sector
pig-meat (1), thousand metric tonnes (2,6), import (3,7), export (4,8), live-pig (5)

A magyar sertéshús egyes részei azonban még igen keresettek a hagyományosnak tekinthető export-célpiacon, ami egy speciális vásárlói/fogyasztói ízlésvilágnak köszönhető. Így a spanyol piacon keresett termék a sonka, míg az ázsiai piacokon (Japán és Dél-Korea) a tarja és a karaj (Popp és Potori, 2009).

Az EU-ban az összes húsfogyasztás 50%-át a sertéshús, 28%-át a baromfi-hús, míg a fennmaradó részt marha- és juhhús teszi ki. Ezzel szemben Magyarországon 2007-ben az egy főre jutó húsfogyasztás 63 kg volt, aminek 43%-át (27,6 kg/fő) a sertéshús, míg 45%-át a baromfi-hús (28,7 kg/fő) tette ki. Fajlagos sertéshúsfogyasztásunk megközelíti az EU átlagos szintjét. Igaz, a tagállamok fogyasztásában igen nagy szóródás tapasztalható. Magyarországon a sertéshús iránti keresletet a jövedelem-színvonal alakulása nagymértékben befolyásolja, ami megmutatkozik a háztartások felső és alsó jövedelmi ötödének 50%-ot meghaladó fogyasztás-különbségében is.

A fogyasztási tendenciák alapján megállapítható, hogy a sertéshúsfogyasztás bővülésének várható mértéke elmarad a jövedelmek és az életszínvonal növekedésétől. Ennek egyik oka az egészségtudatos táplálkozás terjedésében, ezzel párhuzamosan a baromfi-hús iránti kereslet élénkülésében rejlik. A baromfiszektor marketing-munkájának eredményeként a vásárlók/fogyasztók egy része áttért a csirke- és pulykahús fogyasztására, emiatt a sertéstermékek belföldi piaca szűkült. Szakály és mtsai (2008) tanulmányukban rámutattak, hogy a sertéshúst egész-

ségtelen termékek kiáltották ki az elmúlt egy évtizedben. A szerzők felméréseik alapján a serteshús jelenlegi pozícióját a következőképpen jellemezik: inkább egészségtelen, divatjamúlt, zsírban gazdag, koleszterinben gazdag, erősen férfias, unalmas termék. A serteshúsfogyasztás csökkenésének megakadályozása érdekében szükség van a serteshústermékek arculatának újraépítésére, annak érdekében, hogy a vásárló/fogyasztó pozitív értékeket rendeljen hozzá (úgy mint: inkább egészséges, tradicionális, zsírban és koleszterinben szegény, fiatalos, valamennyire nőies, izgalmas termék).

A MAGYAR SERTÉSÁGAZAT VERSENYHÁTRÁNYÁNAK OKAI

A magyar sertés-vertikum évek óta vitathatatlanul versenyhátránnyal küzd. Az okok egy része az országon kívülre, az európai verseny- és külkereskedelem-szabályozás torzulásaira mutat. A hatályos szabályozás ugyan – úgy, ahogy! – féken tartja a horizontális erőfölénnyel való visszaélések legkirívóbb eseteit, de cinkos tétlenséggel szemléli a vertikális alkuerő-főlényből származó piactorzítás számtalan válfaját.

Az okok második csoportja is kívül esik a termékpálya-szereplők hatókörén. Az utóbbi években ugyanis az országon belüli társadalmi-gazdasági viszonyok fajultak olyan zorddá, hogy még a leghatékonyabb termelők-feldolgozók életben maradási esélyei is minimálissá váltak.

Az ország adózási rendszerének a megítélése drámaian rossz. Magyarországon az összes adó- és járulékbévetel a GDP arányában 37,1% volt 2006-ban, magasabb, mint Csehországban (36,9%), Lengyelországban (33,5%) vagy Szlovákiában (29,82%). A munkaerőköltség és az élómunkát terhelő elvonások összesített átlaga az EU-15 és az OECD esetében egyaránt 42,5%, ehhez képest Magyarországon az összes elvonás 54,4%-ot tett ki.

A magas adók a közszolgáltatások gyengébb minőségével párosulnak. Emelt jelentős magyar versenyképességi hátrányt mutat a hazai oktatás és képzés legtöbb indikátora, de az innováció terén is jelentős a lemaradás.

A feketegazdaság GDP-hez viszonyított aránya Magyarországon 20–30%, míg a fejlett EU tagállamokban 7–8% között valószínűsíthető. Az illegális gazdasági tevékenység különösen a relatív kis jövedelmű, kifejezetten mezőgazdasági jellegű térségeket jellemzi. A feketegazdaság nehezíti a termékpályákon az integrációt, a koncentrációt, az érdekek hatékony képviseletét és érvényesítését.

A gazdasági válság nálunk különösen megnehezítette a beruházási támogatások finanszírozását. A kereskedelmi bankok jelenlegi hitel kihelyezési készsége nem sok jóval kecsegtet, ugyanis 2008. második felében, a kiadott ajánlataikban szereplő feltételeket a pénzügyi válságra hivatkozva kedvezőtlenül módosították. A korábban kötött hitelszerződések kamatszintjeit is az elérhető maximális mértékig növelték, függetlenül a vállalkozások stabilitásának és eredményességének alakulásától. A kereskedelmi bankok a hitelkihelyezést gyakran lényegtelen, de teljesíthetetlen feltételek előírásával akadályozzák. A problémák megoldása érdekében az agrárpolitika alakítói sem jeleskedtek.

Minimális elvárás lenne, hogy a nagyobb állattartó telepeket üzemeltető vállalkozások takarmányszükségletük zömét saját saját földterületen állíthassák elő, valamint a keletkező trágya jelentős részét saját földterületen helyezhessék el. A környezetvédelmi

előírások nagy versenyhátrányt jelentenek, sokszor ezeken áll vagy bukik egy üzem működőképessége. Ez kiemelten fontos feladat, mert pl. a nagy sertéstartó tagállamokban (Hollandia, Belgium stb.) a probléma megoldott, ezért olcsóbb a termelés.

A hazai és az EU környezetvédelmi (trágyakezelésre vonatkozó) előírásai azért jelentenek óriási versenyhátrányt a nagy állattartó telepek számára, mert szétvált a növénytermesztés és az állattenyésztés. *Dorgai és mtsai* (2009) az úgynevezett nitrát adatbázis (MgSzH) alapján úgy találták, hogy az állattartás egészét nézve a hígtrágya közel felét „szigeteletlen földmedencében vagy felszíni mélyedésben”, vagyis nem megfelelően tárolják. Ez az arány jelentkezik a sertéstelepeken is. A trágyakezelési fejlesztések, a magas támogatottság ellenére, óriási finanszírozási terhet jelentenek. Az utófinanszírozás azt jelenti, hogy több százmillió forintot kell akár egy évre előre a fejlesztésekben lekötöni. A támogatások utófinanszírozásából eredően az átmeneti rövid lejáratú hitelek miatt a jelenlegi magas kamatszinten óriási bankszolgálati költség keletkezik.

Az ÚMVP trágyakezelési intézkedésének keretében környezetvédelmi beruházásokat kell végrehajtani. Az e beruházásokban lekötött tőke soha nem fog megtérülni, mivel nem eredményez többlethozamokat és nem vagy alig jár költségmegtakarítással.

A hazai sertéshústermelők az említett hátrányokon túl földrajzi, gazdasági és társadalompolitikai okok miatt sem tudják felvenni a versenyt a fejlett sertéshús-előállítással rendelkező országokkal. Kontinentális éghajlatunkon a fűtési és hűtési költségek is magasabbak, mint például Dániában, Brazíliában. Ennek következtében Magyarországon a kocák vemhesülése nyáron a magas hőmérséklet miatt csupán 70–80%-os. Magyarország földrajzi fekvése miatt az import fehérjetermék beszerzése és a sertéshús harmadik országba irányuló exportja egyaránt drága (szállítási költség), mivel az ország a szárazföld belsejében helyezkedik el (ugyanakkor pl. Dánia fejlett kereskedelmi hajókapacitással, saját tengeri kikötőkkel rendelkezik, így ez is hozzájárult, ahhoz hogy az EU legnagyobb sertéshús exportőrévé váljon). Megjegyzendő: a legnagyobb hazai feldolgozóknak lehetőségük lett volna előhűtött, vákuum-csomagolt sertéshúst szállítani a nyári időszakban az Adria menti országokba, valamint Görögországba. Ezt a piaci rést azonban koncentrált árualap, valamint összefogás hiányában nem sikerül kitölteni.

A szociális és társadalmi okok következtében Magyarországon megnőtt az állattartó telepeken a vagyon elleni bűncselekmények száma, ezért a sertéstelepeken meg kellett szervezni az őrzés-védést, ami növeli a termelési költségeket (az éves árbevétel akár 0,5%-a is lehet).

Mindezekon túlmenően igen súlyosak a termékpálya saját gyengeségei, amelyekért nem mások hibáztathatók!

Magyarországon kiszámíthatatlan a vágóalapanyag-beszerzés, a hizlalók gyakran megbízhatatlanok, akár kilogrammonkénti öt forint felár ellenében elállnak a szerződés teljesítésétől.

A belföldi alapanyag felvásárlása során a feldolgozók általában éves keretszerződéseket kötnek, amelyek a sertés minőségére és mennyiségére vonatkozó paramétereket és a fizetési határidőt rögzítik. A szerződés az árra vonatkozóan csak azt tartalmazza, hogy a sertések vételára a vágóhíd telephelyén értendő heti piaci ár, az EUROP minősítési kategóriáknak megfelelően. Magyarországon a feldolgozók az átvett sertésekért 2 kilogramm (rekeszizom, háj) többletsúlyt fizet-

nek ki a többi tagország húsipari vállalataihoz képest (magyar képlet). A fizetési határidő nagy szóródást mutat, a nyolc banki naptól akár 35–45 napig terjedhet, pedig a törvény szerint maximum 30 nap lehetne.

Termelői oldalon megjelentek a *beszerzési-értékesítési szervezetek* (BÉSZ), amelyekben a tagok azért fogtak össze, hogy a piacon egységesen tudjanak nagyobb volument képviselve, kedvezőbb inputbeszerzési és értékesítési árakat elérni. A hízlalásra szánt malacok, takarmányok és állatgyógyászati készítmények vásárlását is megkönnyíti, ha a szervezet képviselője lép kapcsolatba a kereskedőkkel, és nem a kistermelők külön-külön. A termelői csoport sem mindig megbízható partner, mert tagjai gyakran egyénileg is értékesítenek, így gyakran naponta változtatják a felkínált mennyiséget, ezért a feldolgozók vágásának ütemezését megnehezítik.

A feketegazdaság létezésért a sertéstartók is felelősek. Az illegális értékesítési csatornába került sertés is létezett valahol. Itt lehet visszautalni a szerződéses fegyelemre. A feketegazdaság nem állandó, mivel szereplői folyamatosan változnak, a volumene nem számolható előre. Tovább mélyíti a problémát, hogy jelen gazdasági helyzetben a fizetési fegyelem sem túl jó.

Magyarországon nem hatékony a szakmai érdekképviseleti rendszer. A szakmai szervezetek – Hússzövetség, Húscéh, VHT és ÉFOSZ – együttműködésnek alapja egy közös szakmai program készítése lehetne. Ezen szakmai koncepció kidolgozása azért is fontos lenne, mivel célravezető program csak teljes vertikumra képzelhető el, beleértve az alapanyag termeléstől a gyártás és logisztikán át a fogyasztói figyelemfelkeltést is. A horizontális együttműködés, szervezetheztség ugyan csak elengedhetetlen feltétele a verseny sikeres megvalósításának. A termelőknek és a feldolgozóknak azonban nincs közös stratégiája, nem működnek együtt, inkább minden területen versenytársként viselkednek egymással szemben. Viszonyukat az „egyszer fent, egyszer lent” állapot jellemzi. Egyes vélemények szerint a magyar húsipar csak a regionális ízeknek, fogyasztói szokásoknak köszönhetően létezhet még Magyarországon (Németországból egyébként 8 óra alatt bármilyen áru ideszállítható). Az alacsony logisztikai szint (paradox módon) segíti a magyar húsipart. Nagy távolságból hozott áruk terítése még gondot okoz. Ha a multinacionális cégek még nagyobb hangsúlyt fektetnek a nemzetközi beszerzésekre, úgy a magyar húsipar még nehezebb helyzetbe kerül.

A fejlett sertéstartással rendelkező nyugat-európai országokkal szemben Magyarországon nem specializálódtak a gazdaságok, pedig teljesen más tartástechnológiát igényel egy tenyészállat és mást egy hízó. A telepek közötti állatszállítást Magyarországon akadályozza a hazai termelők szemlélete, miszerint féltik az állatállományukat a megbetegedéstől, mivel azok különböző állategészségügyi státuszúak. Magyarországon az elmúlt években radikálisan visszaesett a fajta megújítása. A biológiai alapok megújulásra szorulnak, a tenyészállomány heterogén, kevés a tenyésztő, emiatt a szelekciós bázis kicsi. Ezt jól mutatja az MgSzH (2007) adatbázisa is, miszerint 2006-ban a hazai 290 ezer egyedét számláló kocaállományból csupán 42 ezer kocát tartottak törzskönyvi ellenőrzés keretei között. A vágóhidak homogén sertéseket, állományokat igényelnek, ráadásul ez az elvárás a kereskedelem részéről is. Sajnálatos, hogy nem kevés termelő beszálított élő állatainak a súlya jelentős szórást mutat, és minősége is nagyon változó.

Genetikailag értékes állomány, a 20–25. éves istállóknban nem hizlalható állategészségügyi okok miatt (a négyvonalas állomány gyorsan megfertőződik).

Hasonló színvonalon gazdálkodó termelőkkel célszerű együttműködni, másokkal nem. A megoldást a zöld- vagy barnamezős beruházások jelentenék, vagy átmenetileg a korábbi hizlaldák pihentetése, fertőtlenítése a betelepítés előtt. A nagy genetikai értékű tenyészállomány kiválasztása és a jó tartástechnológia egyformán fontos.

A hazai vágósertés-termelés hatékonysága messze elmarad a legfontosabb versenytársakétól (2. táblázat). A legsúlyosabb gondok a kisebb szaporulat, a lassú tömeggyarapodás és gyenge takarmányhasznosítás, a hosszú hizlalási idő, az elnyújtott kocaforgó, valamint a jelentős élőmunka-ráfordítás. Ahhoz, hogy a nagy állatlétszámmal rendelkező gazdaságok versenyben maradjanak, napi 800 g körüli súlygyarapodást, valamint a takarmányhasznosításban 2,7–2,8 kg/kg értéket (Hollandia: 2,71 kg/kg száraz etetéssel) kellene elérni.

2. táblázat

**A vágósertés-termelés naturális hatékonyságának nemzetközi összehasonlítása
(átlagosan, 2007) (MLC, 2009; Rasmussen, 2006)**

Megnevezés (1)	Magyarország (2)	Dánia (3)	Hollandia (4)	Spanyolország (5)
Éves vágósertés-kibocsátás (db/koca) (6)	16,8	26,4	25,8	23,4
Elhullás a malacnevelésben (%) (7)	5,0	3,1	1,9	3,6
Elhullás a hizlalásban (%) (8)	7,0	4,0	2,5	5,9
Takarmányhasznosítás a hizlalásban (kg/kg) (9)	3,7	2,7	2,7	2,9
Napi testtömeg-gyarapodás (g) (10)	659	869	784	695
Vágáskori élősúly (kg) (11)	109,4	108,5	115,1	106,2

Table 2.: Average production efficiency in selected countries (means, 2007); (MLC, 2009; Rasmussen, 2006)

denomination (1), Hungary (2), Denmark (3), Netherlands (4), Spain (5), slaughter pigs/sow/year (6), mortality in piglets rearing (%) (7), mortality in growing-finishing period (%) (8), FCR in growing-finishing period (kg/kg) (9), daily gain (g) (10), slaughter weight (kg) (11)

A naturális mutatókban tapasztalható versenyhátrány elsősorban technológiai hiányosságokra vezethető vissza. A hazai naturális mutatókkal kapcsolatos megállapítások az országos átlagra vonatkoznak, ugyanakkor egyre több sertéstartó gazdaságmutatói nem rosszabbak, mint a hasonló dán vagy spanyol adatok.

[Az „A sertés” című folyóirat minden évben bemutatja a legjobb hazai sertéstelepeket. A 2007. év három legjobb hazai sertéstelepe közül, a kocsi Aranykocsi Zrt. évente közel 25 ezer vágósertést hizlal. A kocaállomány 1200 egyed körül ingadozik. Az éves hízókibocsátás 20,5 hízó/koca/év. Az elhullás a malacnevelésben: 2,5%-os, a hizlalásban 1%-os volt. A fajlagos takarmány-felhasználás a hizlalási szakaszban 2,95 kg/kg volt, míg a napi testtömeg-gyarapodás 720 g/nap volt. A 2007. évi telepi fajlagos takarmány-felhasználás 2,8 kg/kg-ot tett ki. Az EUROP minősítés szerinti színhús kihozatal 58%-os volt (A Sertés, 12. 4. 22–23)].

A jövőbeni teendők definiálása szempontjából fontos hangsúlyozni, hogy a magyar sertéságazat állapota és versenyesélye nem képez homogén halmazt.

Az alapvető irányzatokról reális információkat nyújtanak az országos (reprezentatív) átlagok. E szerint a sertéshízlalás költség-jövedelem viszonyai – bár az évek során szeszélyesen hullámoznak – több év átlagában még sem a reménytelenséget bizonyítják. Van súlyosan veszteséges (2007), vagy nulla körüli eredménnyel zárt év (2008), de ne feledkezzünk meg a jól fizető periódusokról sem! (4. ábra)

4. ábra: A sertéshízlalás költség-jövedelem helyzete Magyarországon
(Agrárgazdasági Kutató Intézet, Ágazati Ökonómiai Osztály)

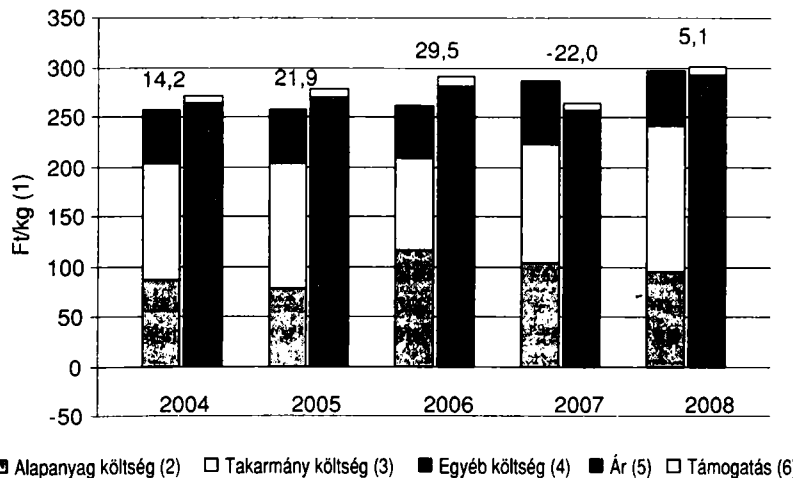

Fig. 4.: The costs and income of pig production in Hungary HUF/kg (1), breeding cost (2), feed cost (3), miscellaneous (4), producer price (5), state aid (6)

5. ábra: A sertéshízlalás költség-jövedelem helyzete (meghatározó árutermelő gazdaságok, 2008)
(Agrárgazdasági Kutató Intézet, Ágazati Ökonómiai Osztály)

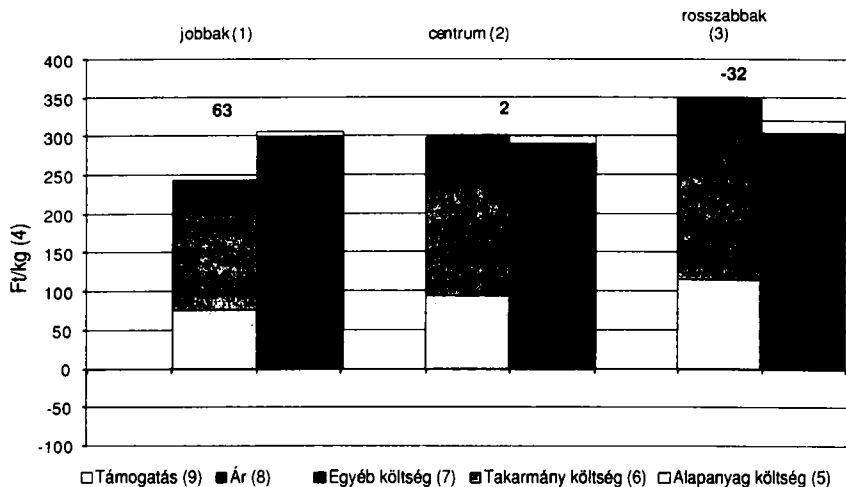

Fig. 5.: The costs and income of pig production in Hungary (market maker farms in 2008) as in Fig. 4 (1-6), lower production cost than the average production cost (7), average production cost (8), higher production cost than the average production cost (9)

Az igazi problémát az adottságokban és a szakmai munka színvonalában megélt túlzott különbségek okozzák! Ezek fokozatos kisimítása jelenti a kilábalás egyik feltételét. Az átlagosan nullszaldós eredményű 2008. évben ugyanis az átlagos helyzet $\pm 10\%$ -os környezeténél jobban (szerencsésebben!?) gazdálkodók önköltsége csak 240 Ft/kg, jövedelmük pedig több mint 60 Ft/kg volt. Sajnos, a rangsor másik végén, a „rosszabbak” önköltsége már 350 Ft/kg fölött, veszteségük pedig 32 Ft/kg volt. 100 Ft/kg-os költségkülönbséget egyetlen piac sem képes elfogadni! (5. ábra)

FELDOLGOZÁS

Az alapanyag-termelés jelentős átalakuláson ment keresztül az EU-csatlakozást követően. Korábban a vágóhidak szinte kizárólag hazai termelésű alapanyagot dolgoztak fel, a csatlakozást követően azonban folyamatosan csökkent a vágósertés kínálat, így a vágóhidak importra kényszerültek. A hazai vágóhidak egyharmada a vágáson és daraboláson kívül húskészítmény-gyártással is foglalkozik. Az ágazatban megindult a koncentráció, ugyanakkor a szakosodás és specializáció jelei is megfigyelhetők, a sertésvágástól és darabolástól a készítménygyártás egyre jobban elkülönül legalábbis telephelyi szinten.

A sertésdaraboló kapacitások kihasználtsága – országos szinten – 51% volt 2005-ben. Alacsony a szalámi- és kolbászvonalak kihasználtsága (28-, illetve 34%), a töltelékáru gyártásáé valamivel magasabb (42%). Magyarországon nagykapacitású (500 db/óra) sertésvágóhídról csak egy cég esetében beszélhetünk. A sertésállomány létszámának eloszlása, a sertésvágó- és daraboló vonalak regionális elhelyezkedése alapvetően befolyásolja az ágazat versenyhelyzetét és az egyes vállalkozások versenyképességét. A húskészítménygyártó vonaloknál a legnagyobb üzemi koncentráció a szalámigyártó vonalak tekintetében figyelhető meg. A szárazkolbász-gyártással és töltelékáru-gyártással foglalkozó üzemek esetében a koncentráció alacsonyabbnak tekinthető a kapacitások terén, az első 20 üzem az országos kapacitás 70%-át adta 2005-ben.

A magyar húsiparban kedvező példák már megfigyelhetők. A *Sajóhús* és hat térségbeli közepes húsipari vállalkozás együttműködése révén, 2008-ban megalakult a *Kelet-magyarországi Húsosok Kft.* (KMH). A gazdasági társaság évi 300 ezer sertésfeldolgozásának koordinálásával a hazai sertéshúspiacon 10–15%-os részarányt érhet el. Az összefogás előnye a közös alapanyag-beszerezés és késztermék-értékesítés. A társaság elsősorban darabolt húsokat állít elő, amihez jó minőségű sertéshúsról van szüksége. A feldolgozók kapacitásának kihasználtságát növeli, hogy egymás között is kereskednek egyes alapanyagokkal és termékekkel.

KISKERESKEDELEM

A sertéshús belföldi értékesítésének mintegy 30%-át a friss sertéshús teszi ki. Az élelmiszer-láncba bekerülni költséges, a belistázási költség akár több millió forint is lehet. A kereskedelmi márkákon általában kisebb a haszon, ugyanakkor óriási előny, hogy a kereskedelmi márkás termékek – sokszor csak a csomagolás-

nak köszönhetően – egymással nem összehasonlíthatóak. Kizárólag kereskedelmi márkás termékeken alig vagy nem is lehet nyereséget realizálni, mivel az egymással versengő magyar feldolgozó cégek olykor önköltségi ár alatt nyernek meg egy-egy szállítást a kereskedelem felé. Az áruházláncoknak az erős árverseny miatt egyre inkább szükségük van az olcsó termékekre. Ezeket pedig kereskedelmi márkákkal tudják a leginkább megvalósítani. A kereskedelmi márkák esetében a kereskedő határozza meg a termék minden tulajdonságát, közte a számára jelenleg a legfontosabbat, az árat is. A beszállító bér munkában gyártja le az ilyen termékeket, így az áruházláncok a beszállítói árat alacsonyabb szinten tudják tartani, mint a gyártói márka esetében. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy a fizetési határidő, bár az Agrárpiaci rendtartásról szóló 2003. évi XVI. törvény szerint a 30 napot nem haladhatja meg, gyakran annál lényegesen több (különböző kifogások mellett), ami likviditási gondot okoz a termelőnek és szállítónak. Mindez több hazai feldolgozó csődjét vetíti előre.

Az FVM kísérletet tett egy etikai kódex bevezetésére, aminek célja az volt, hogy az áruházláncok polcain a magyar élelmiszerek aránya elérje a 80%-ot. A beszállítókat védő kódex nem lépett hatályba. Ennek oka, hogy a Gazdasági Versenyhivatal eljárást indított az etikai kódex aláíróival szemben. A szervezet úgy ítélte meg, hogy a megállapodás pontjai korlátozhatják a piaci versenyt. A hivatal szerint 80%-os magyar termékek aránya gátolja az importárúk kereskedelmi kihehelyezését, ami ellentétes az uniós versenyjoggal.

A pénzügyi- és gazdasági-válság hossza és mélysége alapvetően meghatározza a hazai sertéshúsfogyasztás, valamint a sertéshúskivitel rövid- és középtávú kilátásait. Az Európai Bizottság jelenlegi előrejelzése szerint Magyarországon a lakossági fogyasztás várhatóan 2,6%-kal esik vissza 2009-ben. Ennek következtében valószínűsíthetően erősödik a kereslet az olcsó(bb) testtájak, valamint húskészítmények iránt, ezzel szemben csökken a konyhakész, és félkész termékek iránti kereslet. Az elhúzódó recesszió következtében tovább csökken a háztartáson kívüli étkezések aránya, emellett a hazai vendéglátóhelyek kihasználtsága is romlik, ami szintén negatív hatást gyakorol a sertéshúsfogyasztásra. Ugyanakkor emelkedhet a hús-szakboltok, hentesüzletek friss hús értékesítése. A kereskedelmi láncokban a húskészítményeken belül a kereskedelmi márkák aránya tovább bővíthet, mivel a vásárlók az olcsóbb termékeket részesítik majd előnyben. Mindezek következtében az egyes feldolgozók között kiélezett árverseny alakulhat ki 2009-ben.

KÖVETKEZTETÉSEK

A versenyképesség, vagyis a piacra jutási képesség több tényező együttes hatásának az eredménye. Ez a megállapítás a sertéságazat esetében azt jelenti, hogy a versenyképesség részben (nagyobb részben) a termékpálya szereplőin múlik, másrészt az országon, az országban uralkodó gazdasági és társadalmi viszonyok minőségétől függ. A magyar sertéságazat jövőjéről nehéz megközelítőleg is megbízható képet adni.

Jelenleg a hazai feldolgozóknak a legfontosabb hazai piacot az áruházláncok jelentik, ahova a bekerülésért éles a verseny. Itt nemcsak a többi hazai feldolgozó

áraival kell versenyezniük, hanem az importtermékek alacsony áraival is. Az EU régi tagállamaiban az élelmiszervertikum szereplői több évtized alatt képesek voltak alkalmazkodni a kiskereskedelmi láncok viselkedéséhez. A kialakult kapcsolatrendszer és a piaci kultúra évtizedes fejlődés eredménye. Ezzel szemben a kelet-európai élelmiszerpiac szereplőire valósággal rászakadt az új típusú, tökeintenzív kiskereskedelem, ami alárendelt helyzetbe hozta az értékesítési láncban a beszállítókat, termelőket. Az európai uniós és a magyar versenypolitikai jogszabályok az erőfölénnyel való visszaélést horizontálisan értelmezik, vagyis jogi értelemben csak a termékpálya azonos szintjén működő piac szereplők között alakulhat ki versenytorzítás. A vertikum egyes szereplőire nem értelmezhetőek az európai uniós és magyar jogszabályok, így a magyar versenyhivatal szerint csak alku-erőfölénnyel lehet beszélni.

A Magyarországon működő kereskedelmi láncok egyre nagyobb arányban értékesítenek kereskedelmi márkás termékeket, amelyeken nehezen azonosíthatóan tüntetik fel a termék gyártóját (eredetét). A hústermékek esetében a kereskedelmi márkák aránya 2008-ban elérte a 21%-ot, arányuk a jövőben egy bizonyos szintig várhatóan tovább emelkedik. Ennek alapvető oka, hogy a kereskedelmi márkák ott erősek, ahol a gyártói márkák gyengék. A hazai piacról hiányoznak az átütő termékfejlesztések, fogyasztókat megnyerő nagy reklámkampányok.

A feldolgozóknak piaconmaradásukhoz új stratégiát kellene kidolgozniuk. Ahhoz, hogy megkerülhető legyen az áruházláncok polcain történő értékesítés, a nagyobb feldolgozóknak érdemes lenne saját bolthálózatot létrehozniuk. Ehhez azonban a feldolgozóknak meg kellene nyerniük a vásárlókat, hogy inkább a húsboltban vásároljanak, mint a nagy áruházláncokban. További megoldást jelentene, ha a feldolgozók az egyes áruházláncok húspultjait üzemeltethetnék, ahol képesek lennének megnyerni a vásárlókat, garantálva termékeik minőségét, frissességét és eredetét. Ígéretesnek mutatkozik a Minőségi Magyar Sertéshús védjegy kidolgozása, így a magyar fogyasztó képes lesz megkülönböztetni a magyar sertéshúst a külfölditől.

A kereskedelmi láncok feldolgozókkal szembeni erőfölénye végső soron az alapanyag-termelőket is hátrányos helyzetbe hozza, hiszen a feldolgozók is kénytelenek élni erőfölényükkel a mezőgazdasági termelőkkel szemben. Így az utóbbi esetben is rendezni kellene a kapcsolatrendszert, betartható joganyag megalkotásával. Ugyanakkor egy jogszabályi háttér csak abban az esetben nyújthat valódi segítséget a hazai sertésvertikum szereplőinek, ha a piaci kultúra, az egymás iránti bizalom is kialakul. (Farizeus dolog a szabályozást „visszaéléshez” kötni, hiszen a gyenge beszállítók számára az erőfölénnyel való „élés” is végzetes lehet).

Hatékony, egyöntetű minőséget előállítani képes alapanyag-termelés nélkül nem létezik versenyképes magyar húsipar, azonban ez fordítva is igaz. Az EU csatlakozást követő ötödik évben, Magyarországon még egy dekoncentrált, technológiailag elmaradott húsipar van. A feldolgozók döntő részének technológiája elavult, magas költségen üzemel. A hazai húsfeldolgozók többségében a termelési és nem a marketing szempontok az elsődlegesek. A magyar tulajdonú húsfeldolgozó üzemek még nem végeztek profiltisztítást, szerkezet-átalakítást, szemben a szlovák *Penta Holding kockázati-tőkefinanszírozás* tulajdonában működő *Debreceni Hús Zrt-vel*. Az amerikai *Smithfield*, az olasz *Pini*, illetve a szlovák *Penta* társaságok befektetései és fejlesztései révén tőkeerős regionális cégek jönnek létre a kelet-európai térségben. Ezek a cégcsoportok már regionális alapon szervezik

meg termelésüket, logisztikájukat, értékesítésüket, így képesek befolyásolni a regionális piaci folyamatokat. A magyar húsiparban a szemléletváltáshoz szükség lenne egy lehetőleg magyar többségi tulajdonú vezető cégcsoportra, ami követendő példát mutatna a jelenleg napi problémákkal küzdő ágazatnak.

Magyarország kedvező adottságokkal rendelkezik mind a gabonatermeléshez, mind a sertéshústermeléshez. A jelenlegi alig 3,4 millió egyedtel szemlélő sertésállomány azonban nincs összhangban a magyar adottságokkal. A hazai sertéstartók igen negatívan látják jövőjüket, fejlesztésre nem gondolnak. Egyre több hazai nagyüzem is felhagy a sertéstenyésztéssel, mivel a gabonafélék termesztése egyelőre biztonságosabb és jövedelmezőbb is. Így a hazai gazdálkodók nem fektetnek be a sertéstenyésztés fejlesztésébe, inkább felszámolják sertéstelepeiket.

Ezzel szemben a külföldi tőke (elsősorban holland, dán, német) egyre nagyobb mértékű részesedést szerez az ágazatban. Az új külföldi szakmai befektetők jóval alacsonyabb termelési költséggel képesek Magyarországon sertéshúst előállítani, mint Hollandiában, Dániában vagy Németországban. Az alacsonyabb magyarországi földbérleti díjaknak, az alacsonyabb állatsűrűségnek (egyszerűbb trágyaelhelyezés), az olcsóbb magyar munkaerőnek, tőkeerejüknek, szakmai tapasztalataknak, korszerű menedzsment szemléletüknek és nem utolsósorban piaci kapcsolatrendszerüknek köszönhetően hatékonyan képesek előállítani a vágóalapanyagot Magyarországon. A holland befektetők 10 ezer kocás sertéstelepeket kívánának Magyarországon létrehozni, ehhez a holland bankoktól 6%-os kamattal kapnak beruházási hitelt. Amennyiben megvalósulnak ezek a külföldi beruházások, úgy **2020-ra 6–7 millió egyedre bővíthet a „magyar” sertésállomány, aminek azonban több mint fele külföldi tulajdonban lesz.**

A hazai földtörvény rendelkezései hátrányosan érintik a nagy állattartó telepeket. Célszerű lenne elősegíteni az állattartó telepeket üzemeltető társas vállalkozások földhöz jutását, illetve a hosszútávú bérleti jogviszony megteremtését. Környezetvédelmi szempontból a sertéságazat akkor tekinthető biztonságosnak, ha az állattartó képes elhelyezni a telepen képződött trágyát, még akkor is, ha földterülettel nem rendelkezik, ehhez azonban szerződést kell kötnie a föld tulajdonosával.

A sertéságazat esetében hosszú távú, következetes és kormányzati ciklusokon átívelő stratégiában szabad csak gondolkodni. Az állattartók közötti elvi egyetértés már nem elegendő, az érdemi cselekvés elkerülhetetlen. Magyarországon alapvető probléma, hogy a termékpálya szereplői nem működnek együtt. A termelőknek és a feldolgozóknak nincs közös stratégiája, nem ismerik fel az egymásrataltságukat, „csak” versenytársként viselkednek egymással szemben. Az ágazati stratégia alapvető prioritása kell, hogy legyen a technológiai korszerűsítés, a tenyésztési, a hizlálási fázis megszervezése, koordinálása. Magyarországon a vágósertés-előállításban széles skálán mozognak a természetes hatékonysági mutatók. A kiváló termelési eredményeket elérő gazdaságok képesek felvenni a versenyt nyugat-európai versenytársaikkal, ugyanakkor az üzemek jelentős része gyenge hatékonysági mutatókkal termel. A kirívó különbségek csökkentését mielőbb el kell kezdeni. Ezt a technológiai korszerűsítésen túl kiterjedt, naprakész, piacképes tudással rendelkező szaktanácsadói háttér fenntartásával lehet elérni. A termékpálya szereplőinek, a tudományos közéletnek, az ország döntéshozóinak fel kell ismernie, hogy **az alapvető makrogazdasági feltételek megváltoztatása, az élelmiszeripar tudatos fejlesztése nélkül nem lehet piacképes termelést létrehozni.**

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dorgai L. – Bíró Sz. – Molnár A.* (2009): Árutermelő állattartásunk és a „kölsönös megfeleltetés” alkalmazása. Agrárgazdasági Tanulmányok, Budapest, Agrárgazdasági Kutató Intézet
- Európai Bizottság* (2006): Measuring administrative costs and reducing administrative burdens in the European Union. European Commission, Brussels, EC.
http://ec.europa.eu/enterprise/regulation/better_regulation/docs/en_691.pdf
- Európai Bizottság* (2009a): Prospects for agricultural markets and income 2008-2015. Brussels, European Commission
- Európai Bizottság* (2009b): Prospects EU interim forecasts for 2009-2010: sharp downturn in growth. Interim Forecast, January 2009. Brussels, European Commission, DG Economic and Financial Affairs
- Kox, H.* (2005): Intra-EU differences in regulation-caused administrative burden for companies. CPB Memorandum 136, Den Hague
- Kralovánzsky U. P.* (2009): Mi történt velünk: magyar állattenyésztés (1918–2008). Állattenyésztés és Takarmányozás, 58. 1. 1–21.
- Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal* (2007): A sertésenyésztés 2006. évi eredményei. MgSzH. és Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet, Budapest
- OECD-FAO* (2009): OECD-FAO Agricultural Outlook 2009-2018.
<http://www.agri-outlook.org/dataoecd/2/31/43040036.pdf>
- Pénzügyminisztérium* (2007): Tájékoztató a Kormány részére a feketegazdaság visszaszorítására tett intézkedésekről, azok hatásairól.
<http://www2.pm.gov.hu/web/home.nsf/portalarticles/DA9B55F96A1F949BC1257314002B2D25?OpenDocument>
- Popp J. – Nyárs L.* (2009): 'A sertéshús-feldolgozás versenyképessége Magyarországon, A HÚS, 19. 1–2. 48–52.
- Popp J. – Potori, N.* (szerk) (2009): A főbb állattenyésztési ágazatok helyzete. Agrárgazdasági Tanulmányok, 3., Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest
- Popp J. – Potori, N. – Udovecz G. – Csikai M.* (2008): A versenyesélyek javításának lehetőségei a magyar élelmiszergazdaságban – Alapanyag-termelő vagy nagyobb hozzáadott-értékű termékeket előállító ország leszünk? Magyar Agrárkamara és Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
- Rasmussen, J.* (2006): Costs in International pig production. Danish Bacon and Meat Council, Department for Housing and Production Systems
- Szakály Z. – Fülöp N. – Nábrádi A.* (2008): Fogyasztói attitűdök elemzése a sertéshús és -húskészítmények piacán. In: *Bartha A. – Balogh V. (szerk.): A sertéságazat versenyképességének javítása.* Debreceni Egyetem, Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Debrecen
- Udovecz G.* (2008): A sertéságazat versenyképessége Magyarországon. In: *Bartha A. – Balogh V. (szerk.): A sertéságazat versenyképességének javítása.* Debreceni Egyetem, Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Debrecen
- Udovecz G.* (2009): A sertéságazat versenyképessége Magyarországon, A HÚS, 19. 1–2, 44–48.
- Udovecz G. – Popp J. – Potori N.* (szerk.) (2007): Alkalmazkodási kényszerben a magyar mezőgazdaság – folytatódó lemaradás vagy felzárkózás? Agrárgazdasági Tanulmányok, 7., Agrárgazdasági Kutató Intézet, Budapest
- Udovecz G. – Popp J. – Potori N.* (2009): A magyar agrárgazdaság versenyesélyei és stratégiai dilemmái, *Gazdálkodás*, 53. 1. 2–15.
- Wekerle L.* (2008): „Protokoll nélkül...”, *A Sertés*, 12. 2. 4–5.

Érkezett: 2009. augusztus
Szerzők címe: Agrárgazdasági Kutató Intézet
Authors' address: Research Institute of Agrar-Economy
 1093 Budapest, IX. Zsil u. 3–5.
 aki@aki.gov.hu